

Foto-memoria dunha vila (III)

XESÚS TORRES REGUEIRO

DIA DE FEIRA

Foto curiosa polo ángulo, inusual. Foto de afeccionado con sinatura: J. Teijeiro. Publicada na revista dos betanceiros de Buenos Aires para matar morriñas de emigrante. Eran os anos trinta. Preguntámonos dende onde faría a foto Javier Teijeiro. Seguramente dende a escalinata do Liceo ou dunha das fiestras.

Toda esa teoría de tenderetes con carpa para protexer da chuvia e do sol semella unha tribo nómada acampada arredor do pequeno bosque máxico e da deusa Diana, invisible na toma, presidindo o surtidor de auga, fonte de vida. Se non for o caserío que rodea a praza do Campo da Feira, parecería que os nómadas acougan no oasis denantes de reemprender a marcha cara algures.

Mais é día de feira. Un dos días, o do primeiro ou do mediado, perdida xa na lembranza a «franca» anual que duraba todo o mes de novembro, das famosas feiras de Betanzos que dende tempo immemorial se viñan celebrando neste Campo (en balde rebautizado varias veces pola oficialidade) e que tanto contribuíron a conformar esta vella vila. Ou quizais sexa simplemente un día de mercado, deses mercados semanais que se celebran nese espazo. Xa hai moito que o vello campo da feira quixo adoptar aire señoril, por iso non se ven animais, trasladados un pouco máis abaixou, ao que se chamou Feira Nova, lonxe da vista - e do olfacto - do señorío. Noutro tempo o gando mesturaríase con estes tenderetes, facendo máis verosímil a semellanza cunha tribo acampada, que iso foron nun principio todas as vilas.

*Xesús Torres Regueiro é betanceiro e autor de numerosos traballos sobre historia local e de Galicia.

BALCÓNS MARIÑÁNS

Auténtica homenaxe ao balcón mariñán é esta foto que o catalán Paio Mas tirou na praciña de Paio Formoso aló polos anos vinte. Rectitude de liñas, verticais e horizontais, tendencia á simetría, espacios abertos e aireados. Que de airear se trataba.

Aquí, onde en tempos chegaba a ría en abalo a lamber esas columnas e se desembarcaba o peixe para vender na praza, tivo morada xente do mar, algúns dos vellos mariñeiros brigantinos, especie estinguida en proporción directa á pasenña fuxida do mar. E algo de palafito lembra esa casa angular do primeiro termo, con esos rexos esteos pétreos a erguer a arboradura sobre as ondas, preservándaos das humidades como serven agora para gardar os carros e zorras no seu pórtico.

Neses balcóns corridos onde vemos roupa a secar, secarían noutro tempo as redes mariñeiras, o maínzo labrego e outras cousas que á aireación se espuxeran. ¡Canta riqueza arquitectónica non hai aquí! ¡Canta tipoloxía variada! Obsérvese, por exemplo, esa casa intermedia, ollando á esquerda, con todo o seu mostrario ascendente: xanelas no primeiro andar, balcón apoiado en canzorros pétreos no segundo e galería no terceiro. Hoxe, que se aplica a uniformidade máis ruín e despessoalizada, os arquitectos do país terían que estudar obrigatoriamente esta foto e outras como esta.

A presencia humana nesta hora é escasa. O rillote, a posar coas mans nos petos, un homiño feito, e a muller -a nai, ao mellor- que asiste sorrinte e acodada na baranda, satisfeita quizais de ser protagonista por unha vez namais que fora.

Media ducia de balcóns corridos mariñáns, dous deles maxestuosos nas súas dimensións, desaparecidos para sempre nunha soa ollada. ¿E cantes non desapareceron nestas últimas décadas? Cando tanto se fala de protección do patrimonio e dos cascos históricos, assistimos á súa adulteración e destrucción pasenña e inexorable. Axiña teremos que entoar un requiem polos balcóns corridos mariñáns, un dos sinais de identidade da arquitectura da nosa vila, mostra dun tipo de economía e de cultura que moito nos identificou e diferenciou en todo o país.

VENDEDORAS DE FROITA

O reloxo da Torre municipal, salvada da piqueira de milagre, marca a unha e media. A hora e o escaso trafego do momento aconsellan retirarse mais as mulleriñas resistense á idea, coa esperanza quizais dunha cliente a deshora. O pazo de Bendaña, cos seus tres arcos góticos fronteiros e a pedra caleada, serve de marco para este comercio improvisado que vén de séculos.

Adivíñase aínda a ramaxe dun dos magnolios que en tempos houbo na Praza, mandados arrincar por algúm poderoso a quen lle molestaban a vista e defendidos en balde pola rexia protesta da cidadanía ofendida.

As vendedoras de froita nos seus postos improvisados aló enriba no curuto da Praza, ou na croa do vello Castro de Untia, vense sorprendidas polo fotógrafo, como tantas outras veces. Desta volta é o catalán Paio Mas que as captou así, inmóbiles, facendo con-

traste ou formando xa -calquera sabe- da arquitectura urbana de liñas rectas e curvas.

Sensación de desamparo nesa mulleriña que semella unha escultura de Asorei. Sería un mal día para a venda ou quizás o corpo canso, un día e outro día a repetir o mesmo labor con proveito escaso.

VELA LATINA

Esteticamente irreprochable podemos considerar esta fotografía da que non coñecemos o autor. Mandaban os vellos cánones ao uso que, nestes temas de reflexo, este debe ser imperfecto para que a foto sexa perfecta. E é esa imperfección, esa fugacidade na tona da auga, a que nos fai fixar na retina esta imaxe.

Logo xa fitamos admirados para esa vela latina que nos semella un tanto arqueolóxica e nos fai pensar que a embarcación virá da boca da ría e non de Mandeu arriba, por máis que dubidemos se será quen de pasar baixo o arco grande da ponte. ¿E que apañan as mulleres?

Miradores privilexiados esas galerías sobre o vello embarcadoiro das Monxas, cabe estes muros que, amén do silenzo do claustro, tanto saben do balbordo de embarques e desembarques de días de Caneiros, de fluxos e refluxos de marés a aloumiñar as pedras engordiño. Un recuncho este hoxe alterado pola magnitude da obra nova que achicou espacios e case se bota enriba da ponte tapándolle un arco, o pequeno.

Xa fóra da imaxe en si, ficamos abraiados polo pé que a acompaña nunha revista de emigrantes dos anos trinta na que os betanceiros da Arxentina mataban saudades: «Desembarco de los Caneiros» (!) ¿Que idea de Caneiros se faría ollando a foto quen nunca a eles fora?

A MAIA DE TIOBRE

Era escomenzando o maio flrido e fermoso de hai case noventa primaveras.

A antropóloga británica Annette M.B. Meakin ía cara San Martiño en visita á igrexa de Tiobre e bateu coas nenas celebrando o Maio, a baixar (ou subir, calquera sabe) pola costa dos Remedios, a «calle» por antonomasia para os veciños, co santuario tan celebrado ao fondo.

A foto e a descripción publicounas no seu libro «Galicia, The Switzerland of Spain» (así ollou ela o noso país galego: a Suiza española), publicado en Londres no 1909. E titulouna «a maia de Tiobre», non sei se porque esa é a parroquia ou porque a florida procisión viña dende San Martiño cara Betanzos.

O gran estudoso dos maios galegos, Clodio González, facilitáranos hai anos unha copia. Para o noso amigo, este maio feminino é unha reminiscencia antiquísima, anterior ao cristianismo. Unha maia pagá, sen símbolos relixiosos. Un canto á fuxida das tebras invernais, á chegada da luz, da vida, da explosión vexetal.

Arco de fitas de cores, conducido por nenas, mensaxeiras da boa nova que recibían en pago froitos ou cartos. A más pequena pasa baixo o arco cos ollos pechos ao tempo que as outras entoan unha cantiga sobre o sono do inverno. Cando a cantiga comenza a facer alusión á chegada da primavera, ao estoupiido da vida e o espertar de flores e paxaros, a maia abre os ollos e volta pasar por baixo do arco. Ledicia nos rostros adultos, todos femininos, como se neste trunfo e renacer a muller tivese tamén o protagonismo, o don de crear e dar vida. Na parada para a foto, unha coa sella na cabeza a ir ou vir da fonte; outra co envurullo na testa vindo dalgúnha feira ou mercado, quizáis do Tres, que ese debía ser o día. Logo, aquelloutra de cara redondiña coa nena ao colo.

Vese como unha cousa espontánea, natural, coa roupa cotiá, moi lonxe desoutras maias organizadas dos anos cincuenta, tan colocadiñas e postiñas, das que tamén quedou documento gráfico. Aquí a maia era algo popular, que xa estaba dando as últimas boqueadas e non era do agrado de ortodoxos burgueses eruditos, tal aquel que escribía na prensa de hai cen anos condenando o paganismo e mal gosto de certas tradicións do pobo, mesmo que foran protagonizadas pola pureza infantil: «Volveron saír este ano os tradicionais maios, que non son máis que un pretexto para dar inocentes sablazos a todo bicho vivinte.» ¡Vaia sensibilidade a do cronista, incapaz de ver e sentir a chegada da primavera e descobrila nos ollos limpos dunha nena!

ESQUINA COMERCIAL

Neste recuncho parece que sempre se deu ben a venta. Hogano atafegado de froitos e verdulerías e más despexada antano e sempre a cumplir a función de posto entremedias de cuberto e ao aire libre, ao abeiro deses soportais acolledores, propios dunha antiga cidade atlántica na que a chuvia non debe impedir os trafegos e a vida de diario.

Esa esquina da que foi casa dos Cortiñas, derrubada pola piqueta e sustituida por outra de corte máis «moderno», aínda é hoxe un catálogo frutícola e verduleiro a anunciarnos o paso das estacións e os productos en sazón.

Está visto que as esquinas sempre foron boas para o trafego mercantil. A fin de contas «facer a esquina» é unha das profesións máis vellas do mundo, disque, aínda que esta mulleriña, atarefada en contar as gañancias ou acomodar calderillas, non teña nada que ver con tales prácticas, madia leva.

Os soportais aí estaban nos anos cincuenta, cando Artús fixo a foto, como están hoxe e como estiveron antes, semella que para acobillar á vendedora e á mercadoría. E na parede o cartel, un pouco pasado, a anunciar quizás a beleza cinematográfica das Kellys e Saritas no Capitol ou no pequeno Alfonsetti...

BARCOS NO PEIRAO

Houbo un tempo tan lonxano que nin os nosos avós lembrarían, no que a vila se espellaba no límpido cristal da ría. Daquela as ondas salgadas chegaban ao Peirao e, no debalar da maré, ficaba o arrecendo a algas e salitre. Un cheiro forte subía polas rúas en costa, penetraba nas casas engordiño e mergullábase ata o máis recóndito recuncho, sulagando todo con aquel arrecendo mariño

«Betanzos, carabela varada,
que lle fuxiu a ría»

cantou o poeta con voz saudosa e lastimeira. Dende entón a vila chora mainiño nos solpores polo mar que lle fuxiu, polo amor que perdeu.

O Peirao no que eu me criei (nós sempre dixemos Peirau, igual ca Mandeu, pechando a pronuncia) xa non era máis que unha pálida sombra do pasado. Só cando o río desbordaba naquelas marés vivas de febreiro ou setembro a inundalo todo, como querendo dicir que aínda estaba vivo, só entón un podía intuir aquel Peirao de antano, co ramallo de loureiro a anunciar viño aos mariñeiros, o millo a curar nos balcóns e os pataches e quechemaríns varados nas súas riveiras, como o captou a primeiros de século o menor dos Martínez Santiso, Francisco Xavier, auténtico pioneiro da fotografía entre nós. Embarcacións estas, as últimas de pau alto que entraron no Peirao antes da construición da ponte do ferrocarril e do desvío do cauce, que nos fan lembrar que tamén fomos mariñeiro, cando as mercadorías ian e viñan polas augas e Betanzos era unha Pisa ou Xénova en pequeno. «Os xenoveses de Galicia», xa alguén dixo dos betanceiros en tempos lonxanos. Embarcacións que tamén nos traen saudades do mundo de Stevenson, de illas do tesouro, de bucaneiros e piratas, siquera sexa na imaxinación cinematográfica ou literaria.